

Печалі й турботи молодого Василя Васильовича Кочубея (за нотатками на полях «Феатрону»)

Історики зазвичай вивчають книги і читання, аби зрозуміти та оцінити інтелектуальні запити людей, проаналізувати поширення ідей тощо. У цій статті я, натомість, намагатимуся «проникнути в душу» свого героя-читача, зрозуміти його психічний стан. Цей герой – Василь Васильович Кочубей, представник козацької старшинської фамілії, широко знаної не лише дослідникам. Якщо точніше, то добре відомі його батько Василь Леонтійович Кочубей, генеральний суддя та співавтор доносу на Івана Мазепу, і сестра Мотря – гетьманова коханка.

Василь Васильович Кочубей народився до 1684 р. чи невдовзі після нього, а завершив життя у 1743 р. полтавським полковником. Хлопець прослухав повний цикл курсів у Києво-Могилянській академії упродовж 1690-х – на початку 1700-х рр. Його називають власником величезної, як на той час, бібліотеки, що налічувала 5 тис. книг (Гаврилишина, 2014, с. 86–95; Горобець, 2001, с. 289–290). У приватній книгозбірні Кочубея точно був примірник чернігівського видання in quarto «Феатрон или позор нравоучительный» 1708 року. Ця книжка без оправи, без початку та кінця (втрачено кілька із загального числа 435-ти аркушів) нині зберігається у Національному музеї історії України (*Феатрон*, 1708)¹ та, як і решта стародруків із колекції музею, досі залишалася невідома дослідникам, зокрема, її не згадано

¹ Покликаючись далі на цей примірник, я відразу в тексті вказуватиму відповідний аркуш.

в каталозі Якіма Запаска та Ярослава Ісаєвича (Запаско & Ісаєвич, 1984, с. 23–24)². Як і коли цей екземпляр потрапив до музею, простежити за обліковою документацією, через поганий стан її збереженості за час до Другої світової війни, не вдалося. На нумерованих аркушах передмови-посвяти та передмови до читача стоять штампи музейних фондів 1943-го та «194...» років; на арк. 304 – штамп «Наркомпрос УССР, музейные фонды», 1940-і рр. Тож екземпляр точно зберігався у фондах музею ще від першої половини ХХ століття.

На належність «Феатрона» Василеві Кочубею вказує його власноручний запис на арк. 1–21: «Сія книга// мнѣ присланная// Василю Кочубеевъ// ѿт яснѣ в Бѣгу// преосвященнаго// его милости// гсдина ѿтца// Іоана Маѣимовича// архієпѣскаго чернѣговскаго// а кт[ѿ] б имѣль ѿную// якимъ колвекъ способомъ// ѿт мене ѿдалити// да услышитъ// [в] будущемъ вѣцѣ// ѿт нелицемѣрнаго Судій// Хта Гсда// сій словеса// иди проклятий// ѿт Мене в огнь вѣчный// уготованни діаволу// и аггеламъ его// амѣнь тр». Вірогідно, екземпляр таки було «отдалено» від першого власника, адже текст санкції від арк. 10 (від слів «а кт[ѿ] б имѣль ѿную») і до кінця густо закреслено коричневим чорнилом. Це цікавий приклад реакції на тогочасні способи збереження свого майна. Новому власнику / власникам вочевидь муляв страшний, хоч і шаблонний, заклик Василя Кочубея. Кілька записів у книжці вказують, що наприкінці ХVІІІ чи на початку ХІХ ст. екземпляр чи перебував у Пирятинському земському суді, чи належав тому, хто був з ним тісно пов'язаний: на лівому полі арк. 117 двічі повторено «Изъ Пирятинскаго нижняго земскаго суда», а на арк. 352 зв. зазначено «Пирятинскому нижнему земскому суду здѣш[...]» (через обріз аркуша завершення фрази втрачено).

Чернігівське видання «Феатрона» 1708 р., зовсім не унікат, вважають авторизованим перекладом із творів Амвросія Мерліака, що його здійснив Йоан (Максимович) (Запаско & Ісаєвич, 1984, с. 23). Книжка складається із 30-ти глав, у яких за допомоги біблійних, античних та інших прикладів показано, яким має бути «начальник», як володарювати, ставитися до підданих, духовен-

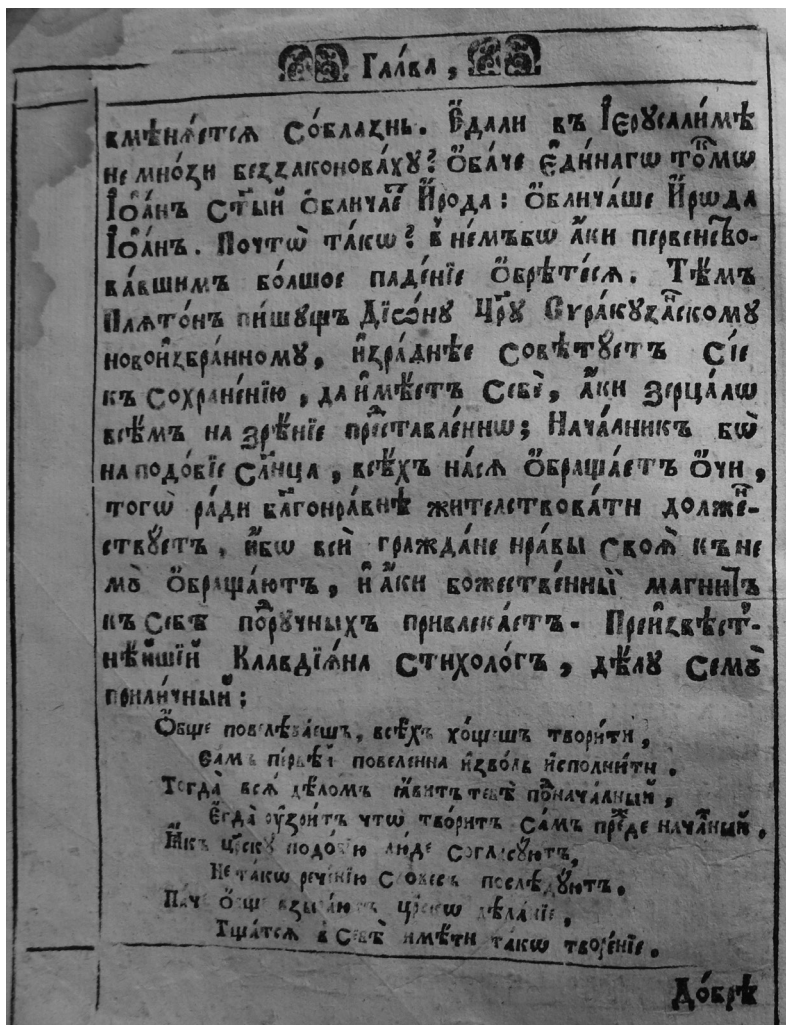
² Лише нещодавно коротку інформацію про «Феатрон» наведено в альбомі-каталозі (Яременко & Затилюк, 2020, с. 36).

ства, чого уникати. Музейний екземпляр, що ним володів Кочубей, містить достатньо багато покрайніх нотаток (майже 100), виконаних трьома або й чотирма почерками різного часу – не лише першої половини, а й кінця XVIII чи XIX століття. Точну їх кількість встановити складно, адже окремі записи надто лаконічні (наприклад, «NB»). Майже всі помітки, за винятком кількох NB та однієї фрази «*Similis simili gaudet*» («подібне радіє подібному») (арк. 55), виконано кирилицею. Василеві Кочубею, крім провенієнції, як можна впевнено твердити, належить переважна більшість нотаток – 74 із 96-ти. Їхня атрибуція впливає не лише з того, що почерк цієї групи маргіналій ідентичний руці, якою зроблено провенієнцію (у ній Василь пише від першої особи та вказує на «руку власну» – «тр»). Порівняння власницького та покрайніх написів з іншими автографами полковника Кочубея так само вказує на ідентичність почерків³.

Складніше питання – коли Василь Васильович робив свої нотатки. Спробую відповісти на нього, аналізуючи інформацію провенієнції та почерк. У власницькому записі вказано, що книжку, видану 30 жовтня (Запаско & Ісаєвич, 1984, с. 23), Кочубей отримав від Йоана (Максимовича), коли той був чернігівським архієпископом. Цей сан владика носив до 1712 р., до переміщення на іншу катедру. До слова, зверну увагу на те, що Максимовича не згадують серед духовних осіб, близьких до роду Кочубеїв (Гаврилишина, 2014, с. 194–200). Проте інформація з провенієнції про подарунок «Феатрона» дає підстави долучити його до числа приятелів дому. Найшвидше, Василь отримав презент відразу після виходу книжки. До такої думки підштовхує відсутність у записі вказівки на статус / уряд власника. На жаль, дослідники не деталізують час, коли Василь розпочав службу: або вказують, що це сталося у 1708 р. (канцелярська служба та належність до знатних військових товаришів) (Модзалевский, 1910, с. 528; Гаврилишина, 2014, с. 87), або звужують до осені цього року (став значковим товаришем) (Горобець, 2001, с. 290). Спираючись на останнє твердження, можемо припустити, що книжку Кочубей отримав у листопаді.

³ Пор., наприклад, із власноручним підписом полковника Василя Кочубея під розпорядженням від 23 травня 1730 р. ([*Розпорядження полковника Кочубея...*], 1730). Дякую д-ру Ігорю Ситому за те, що звернув мою увагу на цей документ.

Мабуть, її читання він не відкладав. До цього висновку підштовхує характер його письма. Обережно припушу, що воно відрізняється від пізнішого «віковими особливостями» – так, як почерк молододі і старшої літами людини. Попри те, що йдеться про покрайні нотатки, їх записано чітко та каліграфічно, з «учнівською» ретельністю, без тієї поспішності, яку бачимо навіть у підписах Василя під документами на уряді полковника. За браком іншої інформації, щось точніше сказати про час ознайомлення Кочубея із «Феатро-

та міць царству забезпечує милосердя «начальника». Третю позицію – 15 % (чи 11) нотаток – займає друга глава про істину як за поруку процвітання «держави», коли вона стає нероздільним супутником «начальника». Затим майже однакову кількість поміток – 9 (12 %) та 8 (11 %) – бачимо у розділах 5 та 6 відповідно. В обох оповідається про необхідність керівникам бути «бодримми», невсипущими та пильними, адже їхній чин наповнений трудами й бідами, а такі риси є запорукою здоров'я та спасіння підданих. Ще в чотирьох розділах – 13-му, 14-му, 10-му та 21-му – Кочубей залишив лаконічні «NB» (2, 2 та по одному відповідно). Ці чотири глави присвячено тому, що «начальнику» треба: спиратися на радників, за чиєї допомоги царство укріплюється; свої розпорядження підкоряти Божим велінням; дотримуватися обітниць та не зраджувати віри; уникати мерзотних підлабузників («ласкателей»), які є шкідниками.

Отож бачимо, що текст лише дев'яти глав із тридцяти, на які поділено «Феатрон», спровокував Василя Васильовича щось відзначити на полях. Важливо, що це не наслідок ознайомлення лише з початком книжки (мовляв, далі не читав, тож немає й поміток), адже бачимо сліди опрацювання глав і другого, і третього десятка. Маргіналій у цих розділах взагалі немає, а їхні заголовки повчають, що «начальник» має бути зразком для підлеглих: «Предложити себѣ началник пречестный кѣ житію образъ должен; да вси ему послѣдуютъ, яко тѣмъ тѣлеси»; «Дѣла Правленія, Молчаніе Началника. Якъ дѣла въ члвцѣ творить правленіе, Тоже въ Началницѣ творить молчаніе». Стриманість («воздержаніе») «начальника» – це благополуччя «держави»; керівник мусить мати мудрих «приставниковъ, и держава его въ бѣгословеній будетъ»; «начальник», покладаючи на людей обов'язки, мусить діяти як батько, дотримуючись встановлених ним законів; те правління славне, величне, благословенне, заможне, де «начальник» премудрий, людяний, не ізольований від підданих, шанує та опікується вченими і добродіями, насамперед архиєреїв, має та дбає про вірних друзів, допомагає убогим, не слухає негідних, керується Святим Письмом, зберігає страх Божий у серці та смиренність перед Господом, не «змагає серцем» у «зключеніях», пам'ятає про смерть. Вінчає «Феатрон» розділ про те, що всі, хто дотримуються благочес-

тя, царствують довго й благополучно, а ті, хто так не чинять, матимуть безчесний і мерзенний кінець. Як бачимо, з достатньо широкого кола рекомендацій про гідні та небажані вчинки різних «вождів» увагу Василя Кочубея особливо привернула лише та частина, у якій йшлося про те, що не варто тримати підданих у страху, слід бути милосердним та не ігнорувати істини.

Репліки Кочубея за характером можна умовно поділити на чотири групи:

- Ті, що слугують ніби короткими тематичними заголовками до викладеного епізоду. Їх найбільше – 40 (54 %) (арк. 19, 20 зв., 23, 24, 26 зв., 32 зв., 35, 36, 38, 39, 40 зв., 43, 47, 49, 51–51 зв., 55, 57–57 зв., 58 зв.–59, 61–61 зв., 65, 66–67, 75, 79 зв., 81 зв., 82 зв., 87, 88, 89, 90, 91, 94 зв., 96 зв.). Наприклад, на арк. 19 лівого поля біля фрагменту про справедливий суд та істину як єдине, чого треба дотримуватися у судовому «ділі», Василь занотував «NB: о істинннѣ въ справедливости».
- Ті, що є реакцією (умовиводом) на написане – їх усього 22 (приблизно 30 %). Наведу частину з них. Біля повчання про те, що скорий суд призводить до скорботи та жалю, занотовано: «Скваплива рѣчь не буваєт пожитєчна» (арк. 23). На арк. 32 зв. Кочубей зазначив: «Судь лицезрителний подобится сѣти плучинѣ». Цю фразу написано біля тексту із міркуваннями про «височайший суд», який ображає, коли чиниться вибіркове правосуддя, коли закон уподібнено до павутини, яку великі мухи рвуть, а дрібних вона ловить. На арк. 37 занотовано: «Гордия родить ненависть». Це реакція на розповідь про «начальників», які замість того, щоб бути милостивими, піднесені гординею, і не лише не мають любові до підданих, а навпаки, множать ненависть. На арк. 41 Василь написав «ненаказаніє родить болшее зло» біля тексту про те, що любов зменшує слабка влада, а не жорстокість, і що більше зло для «начальника» не все забороняти, а бути поблажливим і довготерпеливим. На арк. 42, як реакція на повчання про те, що володарю слід розрізняти благих та злих, бо інакше недовго стоятиме «царство», занотовано: «Злим надлежит казнѣ блѣгимъ нагорода». Текст про недовговічність жорстокої влади та про те, що для влади найгірше, коли її бояться, супроводжує Василева фраза

«Жестокост погибель члвѣку» (арк. 49 зв.). Навпроти прикладів про жорстокість «начальників» Кочубей зауважив: «Болѣзнь его на главу его снийдет» (59 зв.) – це відсилка до Пс. 7: 17. У «Феатроні» біля цієї маргіналії покликання на Святе Письмо немає, тож біблійна асоціація – це реакція Кочубея, спричинена тематикою книжки у цьому місці, а не конкретними згадками у тексті.

На арк. 61 навпроти розповіді про тирана Діонісія – мучителя й беззаконного царя, який так боявся, що не дозволяв нікому голити свою бороду, обпалюючи її сам вугіллям, який з підданими розмовляв із високої палати, не вірив своїм дітям, спав у приміщенні, відділеному розвідним дерев'яним мостом, Кочубей записав: «Тиранство всегда тирана мордуєт страхомъ». Навпроти переліку убитих Нероном Кочубей зазначив «Мѣрзкая» (арк. 65 зв.) Біля міркувань про людську природу, відмінну від тваринної (мовляв, лев леву не шкодить, рись на рись не нападає, лише людина чинить зло людині) та апеляцій до слів Аристотеля про те, що з усіх істот найкращою є людина, якщо вона кориться розуму, і найлютішою за всіх звірів, якщо так не чинить, Василь зауважив: «Члвѣки злий горшій звѣрей» (арк. 84 зв.).

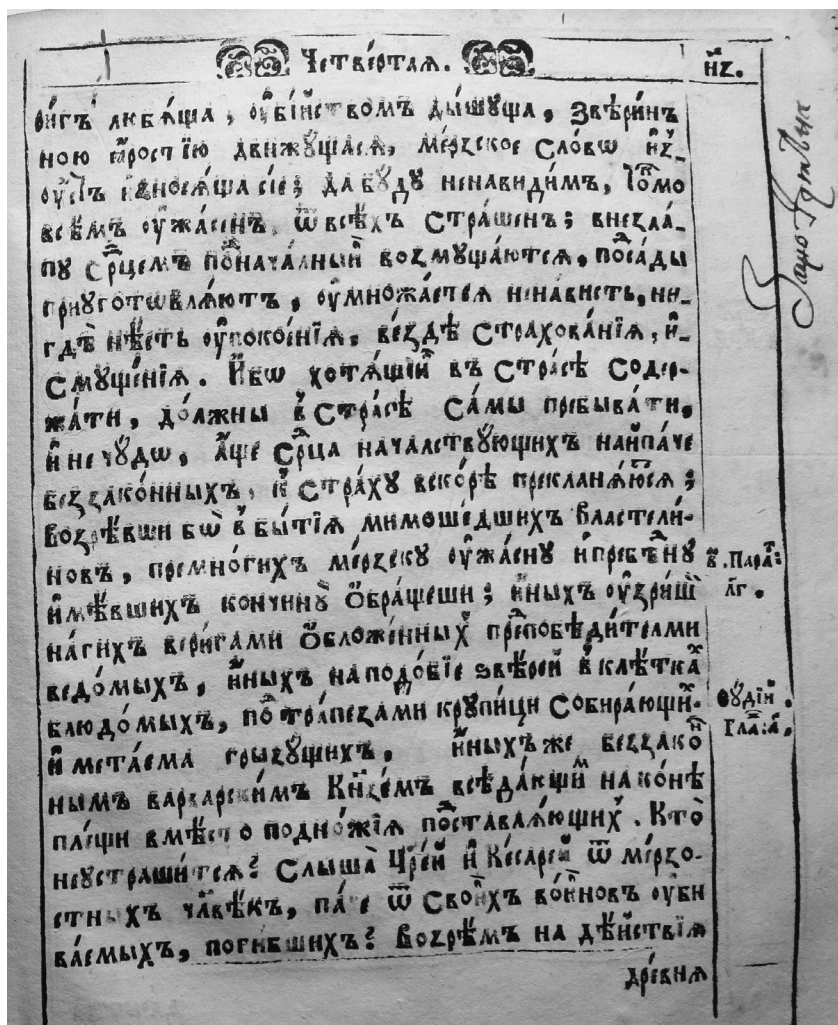
- Ті, які є цитатами / парафразами з тексту – їх усього 6 (8 %) (арк. 32 зв., 42, 54 зв., 55, 60–60 зв.).
- Помітки «NB», їх теж 6 (8 %) (арк. 151, 190 зв., 191 зв., 204, 205, 295).

Усі ці групи позначок важливі для аналізу – і те, що саме Василь Кочубей писав у нотатках, і те, біля якого тексту «Феатрона» їх поставлено незалежно від змісту маргіналій, адже будь-яка помітка вказує, що конкретний фрагмент його як читача зачепив.

Переважна більшість читацьких записів (майже 2/3), що їх упевнено можна атрибутувати Кочубеєві, стосується того, як «начальник» має поводити себе з підлеглими, насамперед судячи та караючи їх. Головні меседжі тих фрагментів «Феатрона», біля яких Василь щось занотував, такі (вони, до речі, тематично перегукуються):

- «Начальник» мусить бути справедливим, не карати понад провину і судити всіх однаково, незважаючи на статус. Справу слід довго й ретельно вивчати, вповні не довіряючи

почутому, адже навіть побачене іноді оманливе. Не можна судити та карати швидко, «начальник» не повинен поспіхом страчувати, адже він – «всенародний служитель правди», а несправедне правління – це вертеп розбійників, хоч зухвала («дерзновенна») істина – це мука. Ті, хто заради «царювання» переступають закон чи несправедно судять, безумні, бо можуть ігнорувати й Божі приписи, і про таке правління негоже («нелѣтъ») мовчати. Найбільша смертоносна ги-

- бель для «начальників» – слухати підлабузників («ласкателей»), оскільки ті доносять брехню, чинячи це зі злобою. Такі «ласкателі» гідні смерті (12 поміток, арк. 19, 20 зв., 23, 24, 25 зв., 26 зв., 30, 32 зв., 205, 295).
- «Начальник» мусить бути милосердним, прощати гріхи підданим, зокрема навмисні образи, ошадно проливати кров. Милосердя, а не сила, багатство чи мудрість, – найкраща риса правителя. Керувати слід милосердям, благодіянням, любов'ю (із Божою поміччю), а не жорстокістю, люттю чи гординею; досягати результату не «мечем люті», а «вогнем любові», адже любов до підданих породжує їхню любов у відповідь. Від ненависті приходить погибель, тож достойні похвали «начальники» – це шанувальники милості, заступники за Церкву і її служителів, а не ті, хто прагне людської крові. Правителі не повинні викликати гнів та плач людей. Їхнє найголовніше завдання – невсипучо дбати про весь народ, любити підданих, адже керівник, який постійно чуває, страшний злим та ворогам. Він має бути озброєний миром та спокоєм. «Начальник» – істинний служитель, який не повинен лицемірити, а його слова мають збігатися з ділами, інакше чинять тільки безбожники. Правитель мусить шанувати Бога, а також щедро уділяти благодіяння та честь радникам, котрі є стражами його «держави» (34 нотатки біля тексту з цими ідеями на арк. 35, 36, 37, 38, 39, 40 зв., 47, 51–51 зв., 54–55, 61 зв., 63, 65–67, 72 зв., 87, 88, 89, 90, 91, 94 зв., 95 зв., 96 зв., 153, 204).
 - «Начальник» мусить дбати, щоб його любили, хвалили і шанували, а не боялися та ненавиділи. Мучителів і тиранів завжди наповнює страх. До того ж, беззаконні правителі наражаються на помсту підданих, їх навіть убивають (11 поміток на арк. 49–49 зв., 57–57 зв., 58 зв.–61).
 - Водночас правитель зобов'язаний карати, бо поблажливість та зайве довготерпіння множать зло, а не карати взагалі – це ще гірше, як усе забороняти. Надмірне «ласкосердство» і милість множать злочини, а злих треба карати. «Начальник» не мусить бути безвідмовним, часом він має діяти лагідно та з любов'ю, часом жорстоко, управляючи з милістю, але й додаючи «помірну» жорстокість. А задля «отчества» і через

спонуку любов'ю можна віддати на смерть і брата, якщо той готовий на злочин та не піддається вмовлянням (7 поміток, арк. 23, 41–42, 43–43 зв.) (біля цієї настанови Кочубей занотував: «Для общего добра брата предасть смерти» (арк. 23).

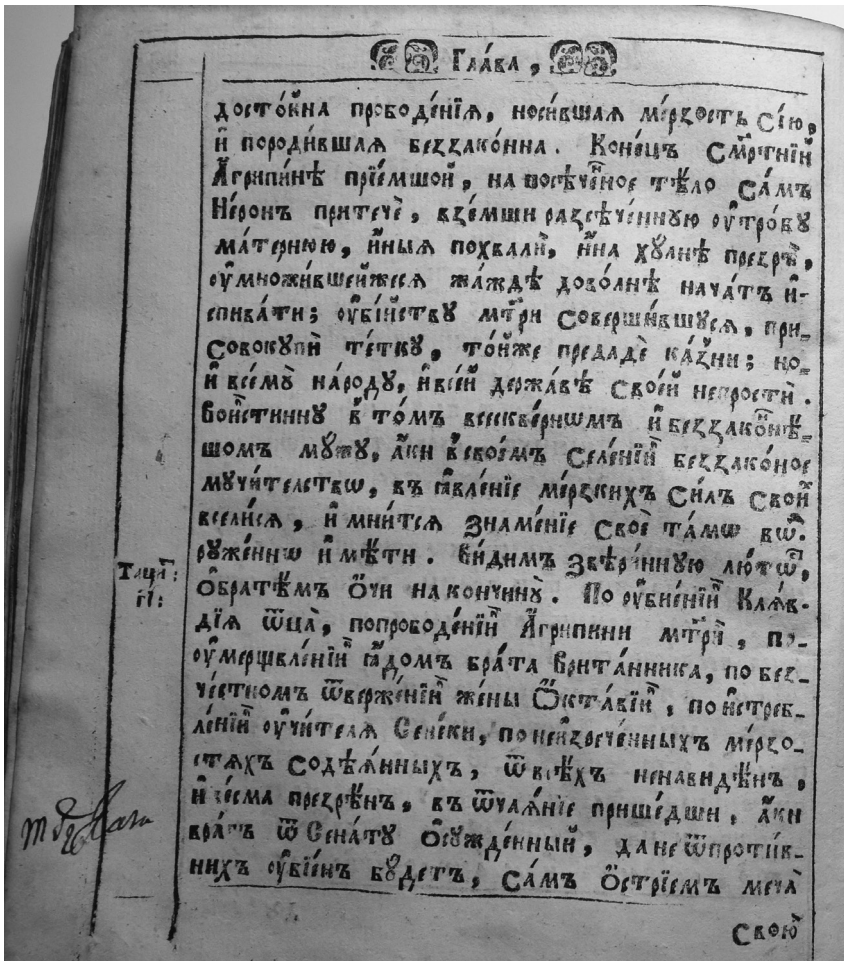
Біля фрагментів, у яких йшлося про інші особливості правління, Кочубей залишив зовсім небагато записів. Так, його увагу привернули міркування у «Феатроні» про те, що «начальнику» треба розсудливо уникати придворної метушні задля самотнього спокійного життя. А якщо когось примусили стати керівником, то треба добре виконувати свої обов'язки, а не сприймати «начальництво» за честь. Адже влада сповнена незручностей та бід, трудів і терпінь. Прагнення до влади за всяку ціну – зло (10 нотаток на арк. 73 зв.–74, 75–75 зв., 79 зв.–80, 81 зв., 82 зв., 84 зв., 190 зв., 191 зв.).

Про що свідчить увага Василя Кочубея до окреслених вище тем? Відповідь, як на мене, достатньо очевидна – за допомоги «Феатрона» він осмислював власну сімейну історію. 14 липня 1708 р., менш як за чотири місяці до виходу книжки в світ (а, як зазначалося вище, Василь отримав її у подарунок відразу, і тоді ж, вірогідно, й читав), було страчено його батька за донос російській владі на Івана Мазепу. Тож серед різних характеристик «начальників» сина насамперед цікавили ті, в яких йшлося про стосунки між правителем (найчастіше за ним можна запідозрити гетьмана) та підданим – Кочубеєм-старшим, і про справедливий суд та прощення. В решті нотаток біля того чи того фрагменту «Феатрона» Василь, схоже, шукав відповіді на питання про вчинок батька. Наприклад, пасаж про те, що піддані, які не кажуть «начальникам» правди, гідні смерті (арк. 295) – це, радше, рефлексія на його донос цареві.

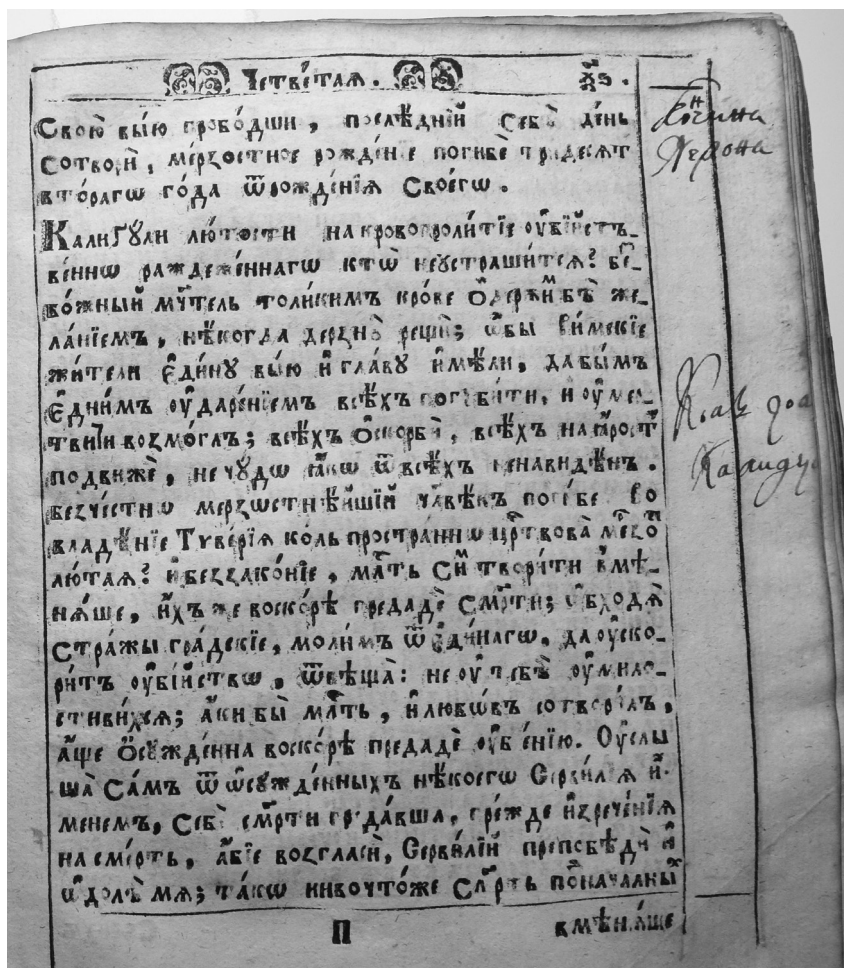
У кількох місцях книжки, що спровокували Кочубея-сина залишити біля них нотатки, прямо обговорюється тема зради. Серед них оповідь про те, як Фердинанд IV «скоримь судомь безъ разсмотреніа» велів скинути з найвищої гори двох благородних мужів, звинувачених у зраді. За це імператора викликано на суд Праведного Судді, аби він відповів за неповинну смерть, а в день суду «сущи црѣ въ градѣ Гієненском по полуденномъ времени обрѣтеса мертвый» (арк. 25 зв.–26). Цю історію супроводжує таке повчання для «начальників»: не поспішай страчувати, а вчини істинний суд. На полі Кочубей зреагував на сюжет записом: «О горе

судящому скоро и без разсужденія». Оповідь про двох безвинних мужів могла зацікавити Василя ще й своїм «технічним» перегуком із історією його батька, адже той діяв теж не сам і був страчений разом зі спільником – Іваном Іскрою.

Інший фрагмент «Феатрона», в якому йдеться про зраду, повчає, що милість правителя може перетворити найзапеклішого ворога на відданого послідовника. За приклад наведено оповідь про кесаря Августа, який довідався, що благородний юнак Кінна Лукий (Луцій Цинна), онук Помпея, готує йому «подсади», «хочеться сотворити измѣну». Дружина Августа Лівія порадила йому за

прикладом лікарів, які «оупотребляють противныхъ» хворобі за-собів, виправити юнака не жорстокістю, а пробаченням. Так кесар і вчинив: «даю ти животь, прежде врагу, ннѣ злохитрну прелест-нику и ѿтцаубійцу, ѿтннѣ между нами да оумножится любовь» (арк. 39). Август зробив юнака сенатором та щедро обдарував, і в підсумку той став найкращим радником та, зрештою, спадкоєм-цем кесаря. Ось який плід милосердя – «не токмо Кинна въ много лучша претвори себе». Загалом же милість примирює. Біля цього тексту Кочубей залишив лише коротенький «заголовочок»: «Ковъ Кинно на кесара» (арк. 39).

Ще в одному місці «Феатрона» у тексті взагалі не згадано слова «ізмїна», але його використовує Кочубей у нотатці навпроти. Ця коротка маргіналія – «Защо ізмѣна» (арк. с. 57) – виразно демонструє, що він шукав для себе відповіді на питання, чи були підстави для зради. У книжці йшлося про те, що «підначальні» обурюються серцем і готують «подсади», коли начальник сповнений звіриної люті, тримає всіх у страху, веселиться з кровопролиття, дихає убивством, віддає перевагу тому, щоб його хай і ненавиділи, зате боялися. Але такі беззаконні «начальники» самі живуть у страхові (арк. 56 зв.–57). Перелічені у «Феатроні» характеристики володаря, на думку Кочубея, як свідчить його нотатка, ставали причиною зради підданих.

Двічі увагу Василя Васильовича привернули сюжети, в яких йшлося про страти за наказом вищого «начальника». В одному випадку «Феатрон» наводить приклад виколення очей за велінням кесаря Оттона трьом правителям, котрі всіх «смущали» (41 зв.). Навряд чи прочитання цього фрагменту Кочубей екстраполював на долю свого батька, адже тут йшлося про покарання вищим правителем нижчих за статусом керівників. Тож, найімовірніше, він міркував про покарання гетьмана Мазепи. В другому прикладі книжки йшлося про потребу нагороджувати благих та викорінювати «кровопивців» (арк. 42), але й тут навряд чи під «кровопивцями» Кочубей мав на увазі батька.

Зацікавили Василя й згадки «Феатрона» про відрубування голови, на що вказують залишені на полях нотатки (пригадаймо, що його батька страчено саме через обезголовлення). Так, серед низки прикладів для ілюстрації тези про потребу «начальнику» бути не жорстоким та невмолимим, а лагідним і сприйнятливим до інших, пам'ятаючи, що іншим сотвориш – те для себе очікуй, на відгук Василя заслужили два. Перший – оповідь про загибель Іродіади, котра намовила відрубати голову Йоану Хрестителю: вона переходила річку по льоду, провалилася по шию, і лід відсік їй голову (арк. 59). Другий приклад, як доказ того, що за погані вчинки буде аналогічна розплата, стосується страти Томаса Кромвеля через відсічення голови (арк. 60). Здається, читаючи ці місця «Феатрона», Кочубей уявляв аналогічну відплату за вбивство свого батька.

Насамкінець згадаю ще один сюжет із книжки, на який Василь відреагував лише «NB». Мова про історію Семіраміди, яка, наду-

мавши захопити владу свого чоловіка царя Ніна, ув'язнила його та звеліла обезголовити (арк. 191 зв.). Чи не могла реакція на сюжет про трагічну роль жінки у житті чоловіка свідчити про те, що Василь екстраполовав згаданий сюжет на власну сімейну історію? Адже, на думку Олександра Лазаревського, ідея доносу на Мазепу могла належати не Кочубею, а його дружині Любові, матері Василя (Лазаревский, 1876, с. 444).

Як бачимо, книжка для Василя Кочубея стала не джерелом розваги чи раціональних порад, а своєрідною психотерапією. Його читання – не вияв інтелектуальних віянь чи моди. Він шукав відповіді на злободенні й конкретні питання стосовно власного життя і долі своєї родини. Звісно, можна припустити, що Кочубей, як представник старшинського роду, а отже теж «начальник», заглядав до «Феатрона» власне через це – мовляв, набирався теоретичного досвіду, потрібного для посідання уряду чи управління маєтками. Та навряд чи ми знайдемо підтвердження такому припущенню, тим більше що деталі ведення справ і взаємин із підданими козацьких урядників не наскільки добре досліджені, а те, що ми знаємо про Василя Васильовича з подачі істориків «народницького» спрямування, радше суперечить позначеному в книжці як важливе. Зрештою, відомо, що пам'ять батька він постійно шанував. Про це свідчить піднесений йому, вже полтавському полковникові, панегірик із оспівуванням «чесного», «благого», «мирного», «героїчного» «мученика» Василя Леонтійовича (Каллаш, 1887, с. 497–509). Схоже, як свідчать читацькі нотатки у «Феатроні», зроблені відразу після страти (а найвірогідніше, книжку читано тоді), син цілком виправдовував учинок батька та засуджував гетьмана Мазепу. Якщо ж поглянути на аналізований тут примірник із маргіналіями, абстрагуючись від конкретної колізії, то можна вкотре наголосити, що книга відігравала важливу роль у житті освіченої еліти і що до неї зверталися у найскладніших ситуаціях, шукаючи розради та підтримки.

Список посилань

Гаврилишина, Н. (2014). *Рід Кочубеїв в історії Лівобережної Гетьманщини (середина XVII – кінець XVIII ст.)* [Неопубл. дис. канд. іст. наук]. КНУ ім. Т. Шевченка.

- Горобець, В. М. (2001). Кочубей Василь Васильович. У З. І. Хижняк (Ред.), *Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.: Енциклопедичне видання* (с. 289–290). Видавничий дім «КМ Академія».
- Запаско, Я., & Ісаєвич, Я. (1984). *Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні* (Кн. 2, Ч. 1 (1701–1764)). Вища школа.
- Каллаш, В. (1887). Панегирик Кочубеям (1-й половини XVIII в.). *Киевская старина*, 6–7, 495–509.
- Лазаревский, А. М. (1876). Очерки малороссийских фамилий. Материалы для истории общества в XVII и XVIII столетиях. *Русский архив*, 12, 437–455.
- Модзалевский, В. Л. (1910). *Малоросийский родословник*. Т. 2: Е–К. Типография Т-ва Г. Л. Фронцкевич и Ко.
- [*Розпорядження полковника Кочубея...*]. (1730, 23 травня). Ал-14–12/14/501 (Арк. 1), Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігів, Україна.
- Феатрон*. (1708). Стд-170., Національний музей історії України, Київ, Україна.
- Яременко, М., & Затилюк, Я. (Упоряд.). (2020). *Київська академія в колекції Національного музею історії України: альбом-каталог*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».

Maksym Yaremenko

Sorrows and Worries of Young Man Vasyl Vasylovych Kochubey (after the notes in *Феатрон*)

There is a copy of *Феатрон* published in Chernihiv in 1708 in the collection of the National Museum of the History of Ukraine. It was owned by Vasyl Vasyliovych Kochubej from 1708. This copy stays unknown both for historians of Hetmanate and historians of book to the last time. There are almost a hundred of marginal notes on the *Феатрон*'s pages. Most of them – 74 of total 96 – were written by Vasyl Kochubey. These notes give a perfect material to estimate not so intellectual requests of the reader but his mental condition. Most

of marginalias accompany those parts of printed text dealing with the problems of high authority's rightful justice, mercy and execution, responsibilities to subordinates. No doubt that Kochubey read the book pondering on his own family history, his father's denunciation against Ivan Mazepa and execution of his father by hetman's order. As the museum's copy of *Феатрон* testifies, books were not only the sources of intellectual development and spreading of new ideas but a kind of psychologist for the readers.

Keywords: Vasyl Kochubey, Ivan Mazepa, *Феатрон*, National Museum of the History of Ukraine.

Яременко Максим Васильович – доктор історичних наук, завідувач кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія», старший науковий співробітник Національного музею історії України, Україна.

Електронна адреса: m.yaremenko@ukma.edu.ua